

LBRIS

We know
books

LAURE HILLERIN

CONTESSA GREFFULHE

MUZA LUI PROUST

Traducere din limba franceză și note
de Alina Pavelescu

sapiens

din interpretarea dată de mine documentelor de arhivă (scrisorile abatelui Mugnier), ceea ce m-a determinat să corectez două pasaje referitoare la negocierile pentru căsătoria Elainei, în capitolele I.3 și IV.2.

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte</i>	9
<i>Prolog</i>	13

PARTEA I

TRAIECTORIA UNEI STELE

Capitolul 1: Logodnica sublimă	19
Capitolul 2: La lebedele negre	45
Capitolul 3: Aurul Rinului	71
Capitolul 4: Amurgul zeilor	91
Capitolul 5: Vasul-fantomă	109

PARTEA A II-A

PIONIERĂ ȘI CREATOARE

Capitolul 1: Totul pentru muzică	139
Capitolul 2: Zâna științelor	157
Capitolul 3: Conștiință socială și feminism: cu un pas înainte	169
Capitolul 4: „Regina conciliatoare a Celei de-a Treia Republici“	181

PARTEA A III-A

SECRETELE UNEI FASCINAȚII

Capitolul 1: Origini mitologice	197
---------------------------------------	-----

Capitolul 2:	„Arhanghelul cu ochi minunați“	203
Capitolul 3:	Strategia prestigiului	215
Capitolul 4:	În căutarea toaletelor legendare	223
Capitolul 5:	Prieteni fideli: galerie de portrete	233
Capitolul 6:	Trei reședințe mitice	255

PARTEA A IV-A
ÎN SPATELE MĂȘTII

Capitolul 1:	Henry sau „gaura neagră“	279
Capitolul 2:	Elaine sau o viață ștearsă	299
Capitolul 3:	În căutarea Graalului	311
Capitolul 4:	<i>Deo Ignoto</i> sau iubirea imposibilă	321

PARTEA A V-A
„CAMERA NEAGRĂ“ A FAMILIEI GUERMANTES

Capitolul 1:	La originile ciclului <i>În căutarea timpului pierdut</i>	355
Capitolul 2:	„N-am mai văzut niciodată o femeie atâț de frumoasă“	367
Capitolul 3:	Gheața e spartă	377
Capitolul 4:	Vârtejul vieții	385
Capitolul 5:	În căutarea ducelui de Guermantes	395
Capitolul 6:	Autopsia unei întâlniri ratate	401
Capitolul 7:	Armand de Gramont, duce de Guiche: prieten discret și credincios	409
Capitolul 8:	Umbra familiei Guermantes	419
Capitolul 9:	Jocuri de chei	429
Capitolul 10:	„Iar când insectele se vor fi făcut praf și pulbere...“	457
	<i>Epilog</i>	461
	<i>Anexe</i>	465
	1. Marcel Proust. Salonul contesei Greffulhe	467

2. Tabelul personalităților frecventate de contesa Greffulhe	477
3. Studiul meu despre drepturile ce trebuie acordate femeilor	483
4. Cazul Henry Greffulhe	487
5. Contesa mea	495
<i>Note</i>	531
<i>Surse</i>	593
<i>Mulțumiri</i>	603

PARTEA I TRAIECTORIA UNEI STELE

„Dumnezeu se folosește de orice, de un mașon, chiar și de o umbrelă; chiar și de umbra umbrei aruncate de rochia unei femei pe pământ când pășește.“

Abatele Mugnier

LOGODNICA SUBLIMĂ

Îngenuncheată pe scaunul ei de rugăciune din catifea roșie, tânăra mireasă plânge cu lacrimi fierbinți, la fel ca mama care stă în spatele ei. Superb în hainele lui de un albastru regal, cu o ținută care îl avantajează și o barbă care impune, mirele își supraveghează din priviri noua „achiziție“.

În această zi de 25 septembrie 1878, lumea bună a Parisului se înghesuie în Biserica Saint-Germains-des-Prés pentru a asista la evenimentul sezonului, al cărui anunț stârnise interesul aristocraticului cartier încă din primăvară: nunta tinerei Élisabeth de Caraman-Chimay, în vârstă de 18 ani, și a vicontelui Henry Greffulhe, cu 11 ani mai în etate decât ea.

E mariajul ideal, cel la care toate mamele din asistență visează pentru fiicele lor: uniunea dintre o tânără frumusețe lipsită de avere, dar având o ascendență ilustră, cu unicul moștenitor al unei averi fabuloase. Prin tatăl ei, Joseph, prinț de Caraman-Chimay și viitor al optsprezecelea prinț de Chimay, Élisabeth descinde dintr-o renumită familie de constructori și de războinici, dintr-o dinastie de seniori ai Sfântului Imperiu, ale cărei origini urcă până în secolul al XI-lea – mecena, muzicieni și melomani. Dinspre mamă, Marie de Montesquiou-Fézensac, îi putem urmări originile până la Merovingieni, prin ducii de Aquitania. Familia Greffulhe, originară din Cévennes (protestanți convertiți la catolicism), este mult mai recentă'. Dar strămoșii lui Henry își adunaseră

averea în domeniul bancar și stabiliseră alianțe excelente. Mirele era mândru că descindea din Ludovic al XV-lea – prin alianță – și că mama lui era născută La Rochefoucauld d'Estissac. Cât despre bunicul lui, Jean-Louis Greffulhe, acesta fusese un prieten apropiat al ducelui de Berry: participase la ultimul bal organizat de acesta, cu o zi înainte de a fi asasinat, și murise – de supărare, așa se spunea în familie – la zece zile după tragicul eveniment, lăsând în urmă, așa cum se cuvenea, doi fii, Charles și Henri.

O căsătorie prea perfectă

Uniunea care se binecuvânta în acea frumoasă zi de toamnă, în prezența cremei societății pariziene³, fusese încheiată, așa cum era obiceiul în acea pătură socială la acea vreme, în urma unui aranjament între familii, în condițiile unei subtile tranzacții ce ținea cont de activele financiare și sociale ale fiecăreia dintre părți. Îngroșând tușa, din perspectiva noastră de secol XXI, am putea spune că Élisabeth a fost „vândută” – cu deplinul ei consimțământ și cu deplină bună-credință din partea părinților, convinși că dăduseră peste un tânăr fermecător care avea să le facă fiica fericită. Căci familia Caraman-Chimay era, pe cât de prestigioasă, pe atât de profund ruinată, în vreme ce mirele, bine ancorat din punct de vedere material, dispunea de un castel și de o moșie de 1048 de hectare în Seine-et-Marne, de patru sute de mii de franci venit anual și de o dotă de opt milioane de franci – fără a uita de ceea ce, cu pudoare, s-ar numi „perspective”, deoarece, fiind unicul fiu, urma să moștenească și alte bogății de la tatăl său, precum și de la unchiul său, celibatar fără urmași. Rețeta familiei Greffulhe era simplă: un patrimoniu diversificat în care un rol important îl ocupau bunurile funciare, un singur moștenitor pe generație și talentul de a-și administra averea, astfel încât aceasta să curgă ca dintr-un izvor nesecat.

Pe celălalt taler al balanței, alături de originea sa ilustră, mireasa își așeza și marea frumusețe. Silueta zveltă, părul castaniu bogat și strălucirea ochilor ei negri compensau puținătatea dotei: un capital de o sută de mii de franci, care produce o rentă anuală de cinci mii. Cu Henry alături, forma ceea ce se numește un cuplu reușit: tânărul, încă blond și subțire, cu barba în evantai, cu părul ușor buclat împărțit în două de o cărare superbă pe mijlocul frunții, cu privire limpede și dominatoare, era poreclit „Barbă de aur”; un adevărat rege al inimilor, imaginea perfectă a gentlemanului la modă, risipitor cu marea sa avere, curtezan înrăit și infatuat de numeroasele-i cuceriri feminine³. „Greffulhe” – remarcă prietenul lui, Henri de Breteuil – „a cerut-o în căsătorie fiindcă era fiica frumușică a unui prinț și venea dintr-o familie onorabilă; nu avea cum să ghicească spiritul și inteligența care se ascundeau în spatele modestiei ei de fată. Ea a acceptat fiindcă el era făcut să placă și pentru că toate mamele puseseră ochii pe un portofel atât de mare.”

Breteuil a văzut bine: Élisabeth nu are prea multe lucruri în comun cu modelul obișnuit al fetelor de măritat. În pofida aerului ei timid și ușor stângaci, nu seamănă deloc cu fetele de vârsta ei din înalta societate, acea turmă de mioare care își îndeplinesc conștiincios noviciatul monden și dansează până la epuizare la „balurile albe” în speranța de a pescui un soț convenabil. Desigur, până în acea zi, și ea a purtat uniforma obișnuită a fetelor de măritat; condamnată la culori feciorelnice, pălării de pai, botine cu tocul înalt, cu pieptul strâns în balenele viguroase ale corsetului, cu șalele îndoite în mod bizar de turnura care îi proteja bine părțile dorsale. Dar, sub acest harnașament obligatoriu, ea este foarte diferită, căci a primit o educație care nu seamănă deloc cu aceea pe care o primeau îndeobște domnișoarele din cartierul Saint-Germain.

Élisabeth este a doua născută într-o familie cu șase copii, veniți pe lume cu regularitate, la fiecare doi sau trei ani, pe o perioadă de cincisprezece ani: Joseph, zis Jo, Élisabeth (Bebeth),

Pierre (Toto), Ghislaine (Guigui), Geneviève (Minet) și Alexandre, micul Mousse.

„Joseph se poartă ca o fetiță și se joacă cu păpușile. Bebeth se tăvăleşte pe jos și se poartă ca un băiat; Pierre e bătut de toți, iar printre engleză, germană, franceză și italiană, nu se mai aude decât un zgomot difuz, menit (mă tem) să devină rezultatul educației poliglote a tinerelor talente care continuă totuși să nu știe să citească. Altfel, se pare că sunt drăgălași, fiindcă așa zice toată lumea.“ Cronica turbulentă a unui trib fericit și ieșit din comun.

Familia a călătorit mult, în ritmul dictat de numirile tatălui, diplomat la Legația Belgiei. După Paris, Roma, Sankt Petersburg, Berna, au aterizat la Mons, unde prințul de Caraman-Chimay, responsabil de odraslele lui, a acceptat cu recunoștință numirea în postul de guvernator de Hainaut. Căci, dacă familia Chimay are în Belgia o poziție cvasisuverană, averea membrilor ei nu mai este decât o amintire. O mare parte din ea se evaporase cu o generație înainte, cheltuită pe întreținerea abației, pe înfrumusețarea uriașului castel al familiei și, mai ales, pe compania de căi ferate creată de bunicul lui Élisabeth, diplomat de nivel înalt și industriaș vizionar, dar prea puțin înzestrat să facă avere, supranumit de concetățenii săi „Marele Prinț“⁴.

Mons, oraș industrial cunoscut pentru producția de ulei, traversat de două râuri cu nume cam respingătoare, *La Trouille* („Groaza“) și *La Haine* („Ura“), nu era un loc prea strălucit din punct de vedere monden. Dar familia Caraman-Chimay se preocupa prea puțin de mondenități. Avea suficiente resurse proprii pentru a-și crea propriul univers, o viață de familie așa cum se cuvine, veselă și plină de afecțiune, dedicată în întregime muzicii și culturii. Marie de Montesquiou, mamă atentă, femeie delicată și energică, are un suflet de artistă și un mare talent muzical: a studiat pianul cu Camille O'Meara, eleva preferată a lui Chopin, apoi cu Clara Schumann, iar felul în care îi interpretează pe marii maeștri romantici stoarce

lacrimi până și din cei mai insensibili ochi. În timpul șederii la Roma, ea se împrietenise cu Liszt: „Cânt împreună cu Liszt, doar noi doi, iar el este convins că nu cânt prea rău“, i se confesează ea mamei sale. „Vrea să mai vină și chiar să stabilească o zi fixă [...]. Mă ia în serios, ca pe o artistă adevărată.“ Ilustrul compozitor aprecia atât de mult talentul ei și pe cel de violonist al soțului ei, încât i-a propus să participe la concertul lui de adio, înainte de a se călugări și de a le dăruia o mesă compusă special pentru Chimay.

Fiecare membru al familiei cânta la un instrument – pianul, în cazul lui Élisabeth –, iar sumbra casă din Mons era inundată de valuri de armonie. Alături de muzică, și literatura era o cale de evadare. Élisabeth devora clasicii francezi, germani și italieni, visând la legendele Nibelungilor, la Béatrice a lui Dante sau Laura lui Petrarca. Marie credea în superioritatea spiritului asupra materiei și își creștea ea însăși copiii, în adevăratul sens al cuvântului: se străduia să-i „înălțe“. Sfidând convențiile, și-a încurajat fiica să obțină certificatul de învățătoare. Trebuie să subliniem că o astfel de educație era foarte neobișnuită în acea epocă, în care normele sociale susțineau că studiile unei fete din înalta societate ar trebui să se limiteze la artele de agrement, completate cu puțină istorie și geografie, altfel risca să treacă drept o prețioasă ridicolă.

Élisabeth primise, așadar, o educație aleasă, dar nu se putea baza decât „pe ochii săi frumoși pentru a-și găsi un soț“ – lucru de care mama ei era conștientă. Și cum să găsești la Mons un soț acceptabil din punct de vedere genealogic și financiar? Tânărul prinț Louis de Ligne i-ar fi cerut mâna cu bucurie, dar, având în întreținere castelul din Belœil, nu era suficient de bogat pentru a se căsători cu o fată fără avere.

Din fericire, exista Parisul, unde familia încă mai deținea, pe Quai Malaquais, vechea reședință Bouillon, moștenită de la Émilie de Pellapra. Clădirea era cam dărăpănată, din lipsă de bani pentru întreținerea ei; tot din motive economice, primul etaj îi fusese închiriat familiei Singer, familia

Caraman-Chimay rezervându-și parterul pentru sejururile sale pariziene. Élisabeth iubea acest loc peste care parcă timpul nu trecuse, în care Marie Mancini, ducesă de Bouillon, îl primise odinioară pe La Fontaine. Totul îi plăcea aici: vestibulul impunător, din care pleca o frumoasă scară cu balustrada din fier forjat, grădina romantică și liniștea provincială în plin Paris; și ruinele învecinate ale Palatului d'Orsay, asupra cărora natura își recâștigase drepturile – un loc sălbatic și misterios, un fel de grădină a Edenului în mijlocul Parisului, o tiflă anarhistă în inima „triumghiului de aur” dintre Rue Bonaparte, Quai d'Orsay, Esplanada Invalizilor și Rue du Cherche-Midi, unde se retrăseseră toate familiile bune ce nu îndrăzniseră încă să investească pe malul drept al Senei.

Instalându-se „în apartamentele” Imperiului, tână și încă fragila Republică a Treia a găsit un Paris devastat, de Comună, desigur, dar gata să întâmpine viitorul: bine proiectat, străbătut de bulevarde, dotat cu rețea de canalizare și îmbrăcat de Haussmann în haine frumoase, aproape că prea noi. Orașul a redevenit, ca în timpul Celui de-al Doilea Imperiu, un vast șantier care se străduia să șteargă cicatricile Războiului Civil. Parisul elegant s-a lansat timid în cucerirea vestului și a început să părăsească malul stâng pentru a se instala în cartierul Madeleine – asemenea familiei Greffulhe, stabilită în patru reședințe ce comunică între ele printr-o vastă grădină, ocupând o întreagă zonă de case între Rue d'Astorg și Rue de la Ville-l'Évêque⁵. Împrejurimile Parcului Monceau erau deja considerate un cartier șic, dar numai îndrăzneții își permiteau să construiască la limita teritoriilor civilizate, pe bulevardele pustii de pe lângă Place d'Étoile, care nu aveau încă lumină electrică. În așteptarea iluminatului electric, care se afla abia la primele încercări, doar Hipodromul, Cartierul Operei, marile magazine și marile hoteluri erau luminate cu lămpi voltaice, botezate „lumânări electrice” sau „lumânări Jablochhoff”, alimentate cu curent alternativ de niște instalații complexe pe bază de dinamuri. În ce privește transportul în comun, acesta

se limita la căile ferate de centură și la câteva tramvaie cu aburi, simboluri ale modernității alături de omnibuzele trase de cai, ce nu vor întârzia să fie înlocuite de vehicule pe șine. În ciuda celor patru revoluții a căror scenă a fost acest oraș, majoritatea cartierelor și-au păstrat înfățișarea din Vechiul Regim, străbătute de roabele grădinarilor, de negustorii ambulanti, de trăsurile și de echipaje elegante, iar noaptea, de cei care aprind felinarele și de cei patru sute de negustori de vechituri care asigură de unii singuri serviciul de ridicare a gunoierului într-un oraș cu două milioane de locuitori.

Așadar, prințesa de Caraman-Chimay și copiii ei s-au instalat pe Quai Malaquais la sfârșitul iernii, pentru a profita de sezonul parizian în vederea încheierii marii afaceri reprezentate de căsătoria fiicei celei mari. După câteva încercări, rezultatul a fost miraculos, iar marele pește de aur a fost prins în mrejele ochilor negri ai inocenței. La câteva săptămâni după prima întâlnire se sărbătorea logodna. În acea zi, ne spune Robert de Montesquiou, „copila purta o pălărie din pai de orez, al cărei bor larg se înclina în față sub greutatea unui trandafir. Vreau să cred că, pentru această femeie, trandafirul era imaginea poverii pe care o va avea de purtat toată viața ei, care va fi una foarte lungă”.

În această zi de 25 septembrie 1878, tână mireasă, ascunsă sub val, plânge pentru copilăria ei minunată și pentru această „povară” pe care o presimte, alături de un soț despre care nu știe nimic în afară de „pedigri”, avere și înfățișarea arătoasă. Au trecut abia patru luni de la prima lor întâlnire, în primăvară, într-o grădină din Sèvres. Henry o curtase așa cum se cuvenea – vizite zilnice, priviri insistente, atingeri de mâini, romane cântate în duet la pian. A obținut rezultatul scontat: în clipa marelui salt în necunoscut, Élisabeth este – sau vrea să creadă că este – îndrăgostită. Totuși, lacrimile stau mărturie: nu e chiar atât de fericită pe cât vrea să pară. Dincolo de perfecțiunea afișată și de fericirea trâmbitată, firea ei hipersensibilă și spiritul clarvăzător au detectat semnale pe care ea

încearcă să nu le vadă. Dar instinctul ei trage semnalul de alarmă. Cu câteva săptămâni înainte, scrisese acest text emoționant, expresie a conflictului interior:

30 august 1878

Nu mai am decât o zi în afară de asta. Începe luna. Luna în care îmi voi lua zborul pentru totdeauna. Regatul meu de față a dispărut... a dispărut, înțeleg bine... Adio la tot ce am iubit, visării și poeziei, adio! Cât de mult v-am iubit! Trebuia să mor pentru voi. Eu mă mărit. Eu, care jurasem că nu mă voi mărita [...]!

Îmi înlănțui viața pentru totdeauna. Totdeauna. Nu mai depind de mine. Căsătorindu-mă, accept toate consecințele [...]. Să nu ne jucăm cu niște mașinării așa de sensibile cum sunt inimile noastre! Mai e timp. Ia o hotărâre! [...] Gândește-te, poți totul! Dar să nu ai regrete când părăsești viața de acum. Spune-i adio cu curaj, fără să întorci capul înapoi de teamă că vei plânge. Părinții te văd fericită. Și îi vei iubi de două ori mai mult după aceea. Mai spun o dată adio la tot ce iubesc. Acest mariaj nebunesc... Incertitudinea care mă învăluie dulce. M-am luminat deodată și încep să întrevăd viitorul.

În afara bisericii, trăsurile cu blazon care staționează au atras curiozitatea unei mulțimi de gură-cască. La acest sfârșit de vară, a treia Expoziție Universală întreține un climat de bună dispoziție. Președintele Mac-Mahon tocmai a inaugurat Palatul Trocadéro, construit pentru această ocazie în stil bizantino-maur. Orașul și-a regăsit, dacă nu fastul din timpul Celui de-al Doilea Imperiu, cel puțin voioșia. Pe 30 iunie 1878, parizienii sărbătoriseră o noapte întregă „pacea și munca” într-un oraș pavoazat cu steaguri de toate mărimile. În această „Republică a ducilor”, marile familii sunt încă cele care dau tonul, iar parizienilor de rând le place „să-și clătească ochii” admirând echipajele fastuoase și toaletele elegante⁶.

În acea zi, cuplul care se zărea în curtea Bisericii Saint-Germain-des-Prés primea girul publicului, rămas mut de admirație.

— Nemaipomenit! Uite unii care n-or să aibă niciun motiv de supărare!

Strigătul sincer al unui trecător dezlănțuie un ropot de aplauze. Tânăra mireasă, cu buclele atârându-i pe ceafă și cu o trenă lungă de cinci metri, cunoaște primul său succes public. Dar, în trăsura care îi duce pe Quai Malaquais, în loc de mult așteptatele tandrețuri, Élisabeth surprinde privirea soțului ei, preocupat de felul în care ținuta cailor săi se reflecta în vitrinele magazinelor.

O familie de aur

Din cer cad picături mărunte și dese, o ploaie nesfârșită și teribil de rece – o adevărată ploaie de Seine-et-Marne. Élisabeth este căsătorită de două luni. La fel de bine ar putea fi și două secole, atât de plicticoasă e rutina de la Bois-Boudran, care i-a inundat viața. Luna de miere de pe Riviera, zilele binecuvântate petrecute „în nori”, așa cum îi scria mamei sale, sunt deja o amintire îndepărtată. Henry s-a achitat timp de două săptămâni de rolul de tânăr însurășel îndrăgostit și grijuliu, așa cum era așteptat din partea lui. Dar zilele se scurtează, iar sacrosanctul sezon de vânătoare a început deja: foarte repede, el și-a adus soția în castelul familiei. Pe 3 octombrie, Élisabeth nota în jurnal: „Adevărata cauză a tristeții mele este că mi se pare că Henry începe să recadă.”

De la bun început, ea a detestat acest loc. O clădire mare de piatră, o cazarmă cenușie și tristă, plantată în mijlocul unor câmpuri mohorâte. „Trebuie să cauți mult ca să găsești ceva la fel de urât ca B.B. – dar locuim în el foarte confortabil”: camerele sunt toate la fel, „secționate ca niște felii de tort”; cu mobilier funcțional, dar lipsit de eleganță. Iar afară, până departe în zare, sunt terenuri arate mărginite de păduri negre. Patru mii cinci sute de hectare, paradisul vânătorilor care le străbat în fiecare zi.

Castelul este după chipul și asemănarea locuitorilor lui: prozaic. Élisabeth a înțeles foarte repede că nu se măritase cu un bărbat, ci cu o familie. Nu are de ales: trebuie să se integreze în „corpul constituit“, compus din socri, din unchiul Henri, fratele socrului, și din cele două surori ale lui Henry, cu bărbații și copiii lor, Louise și Robert de l'Aigle, Jeanne și Auguste d'Arenberg. O familie unită care, și la Paris, și în provincie, trăiește ca într-un falanster, adunându-se în fiecare seară la cină. Félicité, soacra, e o femeie scundă și dolofană, cu nasul ascuțit, cu ochii albaștri pătrunzători, care poartă o perucă neagră cu cărare, fiindcă și-a pierdut de foarte devreme părul, precum și dinții. Această soacră, pe care Élisabeth o va desemna în corespondența ei cu abrevierea dezinvoltă „BM“, e o femeie fidelă datoriei, de o mare pietate, neatinsă de nicio îndoială: ea știe ce trebuie făcut, în toate împrejurările. Este cea care conduce totul. Nimic nu scapă vigilentei sale, de la operele de caritate – în special, Societatea Filantropică⁷, înființată de familia Greffulhe, căreia îi consacră cea mai mare parte a timpului, tricotând, strângând donații și vânând testamente, cu o energie inepuizabilă – până la sacrificarea porcilor și hrănirea fazanilor; fără a omite vânătoria cu câini, care o extaziază. Socrul, Charles Greffulhe, masiv și blond, cu favoriți groși și tenul colorat, e un copil care nu s-a mai maturizat: când totul merge bine, glumește și se amuză din orice. Însă la cea mai mică dificultate, se refugiază sub fusta soției, care ține frâiele. Întreaga familie îl adoră pe Henry, acest copil mare și răsfățat, care „îi manipulează pe toți ca pe niște marionete“, după cum sesizează cu fler tânăra lui soție.

La Bois-Boudran, arta cinegetică e ridicată la rang de sacerdoțiu: întreaga viață a locatarilor se învâрте în jurul vânătorii. În timpul sezonului se vânează în fiecare zi, în afară de duminică, ziua Domnului. Pe lângă familia completă, casa e mereu plină de prieteni, inclusiv de linge-blide, ca „bătrânul Moș Gramont“, ce rămâne acolo iarnă de iarnă. În fiecare seară de

joi, fără excepție, cei mai buni vânători din Franța, care și-au luat numele de „Întemeietorii“⁸, sosesc cu trenul pentru a participa, timp de două zile, la adevărate hecatombe vânătorești și pleacă duminica, după slujbă. În afara partidelor „obișnuite“, mai multe vânători de amploare sunt organizate în fiecare sezon, în onoarea unor personalități precum mareșalul Mac-Mahon sau prințul d'Orléans. La aceste „zile ale duceseilor“, cum sunt numite de către obișnuiții casei, este invitată lumea bună; vânătorii fac risipă de cartușe și mii de animale cu blană sau cu pene cad sub focurile lor. Registrul de vânătoare cuprinde în fiecare an între douăzeci și douăzeci și cinci de mii de exemplare. Pentru a-i satisface pasiunea lui BM, se practică și vânătoria cu câini. Vânătorile echipajului de la Bois-Boudran sunt celebre; în pădurea de la Villefermoy și în împrejurimi dezlegaseră odată cincizeci de corcitură de Vendée pe urmele unui cerb și tot atâția câini de rasă engleză pe urmele unui mistreț.

La masă și în salon, conversațiile nu o pasionează pe tânăra soție: „Serile sunt cam greu de suportat. La fel și conversațiile. O, dragul meu sanctuar de pe Quai Malaquais! Nu vreau să compar, nu, tu ești un rai dispărut. Aici materia e la loc de cinste, la fel ca tot ce are legătură cu viața obișnuită – găinile, curcile, ba chiar și porcii. Conversația se învâрте de obicei în jurul vânătorii. Se discută mult, se vorbește tare. Henry nu mai este Henry al meu. Ochii lui privesc în gol, nu-mi dă nicio atenție. Am fugit din salon, unde câinii sunt unica decorație; soacra mea tricotează până la leșin în fiecare seară“, scrie Élisabeth în al ei *Jurnal de căsătorie*, pe 12 octombrie, la abia trei săptămâni după nuntă.

Despre muzică nu poate fi vorba: a studia pianul înseamnă „să-ți pierzi timpul. Nu trebuie să-ți placă o melodie mai mult decât alta“. Despre literatură, încă mai puțin: și cititul e o pierdere de vreme. BM nu cunoaște altă lectură în afară de *La Gazette de France*; biblioteca e încuiată cu cheia. Henry, la fel ca tatăl lui, n-a putut concepe niciodată „ca o bibliotecă să stea